

ОБЛІК. АНАЛІЗ. АУДИТ

ACCOUNTING. ANALYSIS. AUDIT

УДК 657

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНФЛЯЦІЇ

Н.А. Остап'юк, д.е.н., доцент

Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, Київ, Україна

Остап'юк Н.А. Актуальні проблеми облікового відображення впливу інфляції.

Проаналізовано характер впливу інфляції на господарські процеси та визначено об'єкти інфляційного впливу в бухгалтерському обліку, ідентифіковано зміни в облікових інструментах внаслідок існування інфляційних процесів.

Ключові слова: інфляція, дефляція, бухгалтерський облік, інфляційний вплив

Остап'юк Н.А. Актуальные проблемы учетного отображения влияния инфляции.

Проанализирован характер влияния инфляции на хозяйственные процессы и определены объекты инфляционного влияния в бухгалтерском учете, идентифицированы изменения в учетных инструментах вследствие существования инфляционных процессов.

Ключевые слова: инфляция, дефляция, бухгалтерский учет, инфляционное влияние

Ostapyyuk N.A. Actual problems of the effects of inflation accounting display.

Character analysis of the impact of inflation on business processes and objects are defined inflationary impact in accounting, identified changes in accounting instruments due to the existence of inflationary processes.

Keywords: inflation, deflation, accounting, inflationary impact

Підготовка інформації про фінансовий стан і результати господарської діяльності підприємства зумовлює прийняття до уваги всіх фактів, однак, нині у більшості випадків вплив інфляції, незважаючи на його суттєвість, не відображається. Особливості розвитку постіндустріальної економіки пов'язані з високою концентрацією та швидкістю господарських процесів, суб'єктивним впливом соціально-політичних факторів. Формалізація даних бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання забезпечується дією принципів. У результаті дослідження можливості їх дотримання в періоди зміни вартості грошової одиниці виявлено ряд ознак асиметрії інформації бухгалтерського обліку. Їх усунення можливе за рахунок розробки інструментів відображення усіх фактів господарського життя у звітності. У даному випадку необхідними є побудова теоретичних засад відображення інфляційного впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження підходів до облікового відображення наслідків інфляції здійснювали зарубіжні і вітчизняні дослідники: Є. Едвардс, Т. Лімперг, Р. Свіней, Е.С. Хендріксен, К. Шиппер, Ф. Шмідт, Р. Чамберс, А. Яруга, Ф.Ф. Бугинець, Б.І. Валуєв, А. Гальчинський, З.В. Гуцайлук, В.І. Єфіменко, Г.Г. Кірейцев, В.І. Коршунова, Б.М. Литвин, М.Р. Лучко, Н.М. Мальога, В.М. Пархоменко, М.С. Пушкар та ін. Наукові напрацювання цих учених здійснили значний внесок до розробки теоретичних і практичних основ проблем відображення інфляції.

Постановка завдання

Розробка ефективних методів управління майном та зобов'язаннями підприємства в умовах зміни купівельної спроможності потребує підготовки інформації з актуальними економічними показниками.

Виклад основного матеріалу

Інфляція – це одне з найбільш важливих і складних явищ в економіці, та діяльності підприємства зокрема. Підтвердженням даного вислову є кон-

цепція вартості грошей в часі. З даної концепції Україна зі здобуттям незалежності отримала проблему: постійне знецінення грошових коштів, яке виражається у вигляді інфляції, що, в свою чергу, не дає змоги накопичувати гроші без втрати їх цінності з часом. Такий стан призводить до необхідності вкладення та інвестування грошових коштів для уникнення значних втрат від їх знецінення, причому сума вільних ресурсів не змінюватиметься. Тобто існує певна суперечність, що продовжується з моменту появи грошей: за наявності в населення (підприємств тощо) певної вільної суми коштів у кінці року порівняно з початком року їх цінність зменшується, при тому, що сума коштів лишається однаковою. Проблема цінності та вартості стосується не лише грошей, але й іншого майна підприємства, вартість якого залежно від рівня інфляції підлягає певним коригуванням, що не досить широко застосовуються підприємствами.

За результатами дослідження стану облікового відображення інфляції на підприємствах встановлено, що основною проблемою є відсутність обліку наслідків інфляційних процесів. Зокрема, на 85% з досліджених підприємств при формуванні звітності не виконуються процедури уточнення справедливої вартості оборотних та необоротних активів. Процедура переоцінки є несистемною та некомплексною, у більшості випадків здійснюється з метою виконання вимог Цивільного кодексу України в частині дотримання встановленої величини власного капіталу. Такий підхід призводить до викривлення реальної оцінки фінансового стану і результатів господарської діяльності підприємства.

Інфляція здійснює вплив на господарські засоби та джерела їх утворення. Разом з тим, постає питання, чи є інфляція об'єктом бухгалтерського обліку. Аналізуючи сам зміст інфляції (дефляції та

ін.), слід відзначити, що вона є процесом, в результаті якого змінюється купівельна спроможність грошової одиниці. У свою чергу, в бухгалтерському обліку відлягають відображенню господарські процеси, що складаються з *господарських операцій* – оцінених і задокументованих фактів господарського життя, в результаті якого змінюється стан майна, капіталу, зобов'язань і фінансових результатів підприємства. Таким чином, у бухгалтерському обліку відображаються та розглядаються лише ті факти господарського життя, які *призводять до зміни майнового стану підприємства*.

Безперечно, інфляція призводить до зміни майнового стану підприємства, адже протягом певного часу необоротні активи підприємства знецінюються під впливом інфляційних процесів, руйнуються економічні відносини між кредиторами та дебіторами внаслідок зміни величини заборгованості, що підлягає погашенню тощо. Результатом впливу інфляційних процесів є коливання оцінки даних об'єктів під час задіяння їх у господарських процесах (придбання, виробництво та продаж). Зміна вартості грошової одиниці, у свою чергу, проявляється у складі доходів або витрат – тобто складових фінансового результату діяльності. Отже, інфляція змінює цінність грошового вимірника, в якому виражається майно підприємства, об'єктів, що забезпечують господарську діяльність підприємства, і в кінцевому результаті призводить до викривлення інформації про оцінку об'єктів бухгалтерського обліку. Відповідно, для об'єктивної оцінки стану й результатів діяльності необхідним є врахування впливу інфляції на дані бухгалтерського обліку. Після розгляду наслідків видів зміни вартості грошової одиниці необхідно проаналізувати, як інфляція впливає на об'єкти бухгалтерського обліку (рис. 1).

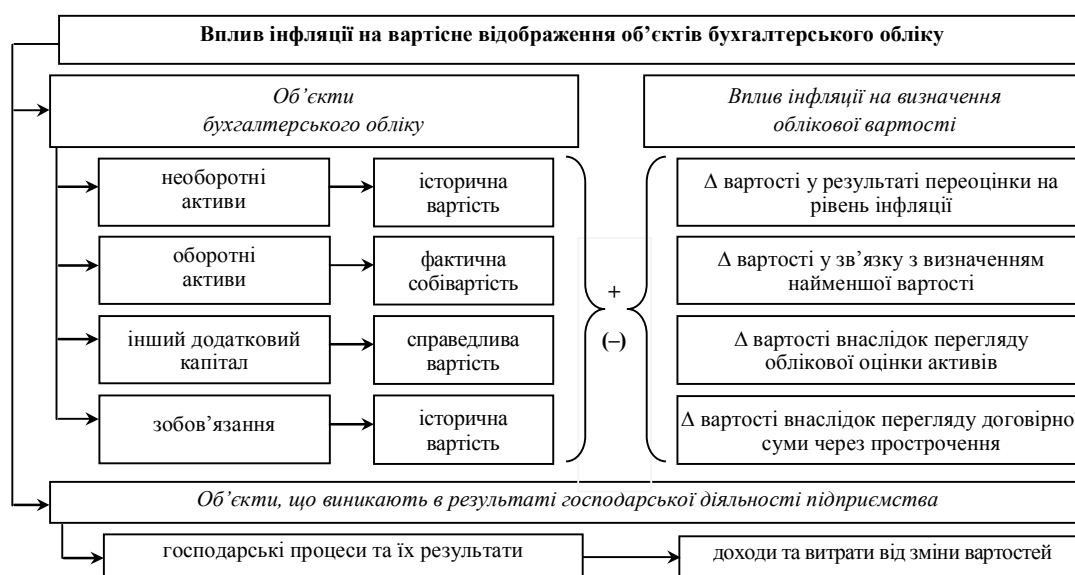

Рис. 1. Об'єкти бухгалтерського обліку, що виникли внаслідок інфляції

Збір і накопичення даних про розмір інфляційного впливу за кожним із об'єктів бухгалтерського обліку дозволяє визначити базову оцінку та її зміну, що підвищує надійність управлінських рішень. Виділення аналітичних об'єктів бухгалтерського обліку є основою розвитку положень його організації та методологічних засад в частині методик коригування облікових даних і показників звітності. При цьому відокремлене розкриття різниці в оцінці є принциповим для прийняття управлінських рішень щодо використання активів та удосконалення джерел їх утворення, сприяння їх збереженню.

Важливою проблемою відображення в бухгалтерському обліку впливу інфляції є розмір її впливу та спосіб його розрахунку. На усіх стадіях розвитку так званої інфляційної бухгалтерії таке питання поставало неодноразово. Варіанти були досить різноманітними: від постійного і системного відображення, до періодичного та диференційованого. Вочевидь, все залежить від виду інфляції та її характеру. У науці відсутній уніфікований підхід щодо виділення класифікаційних ознак і видів інфляції в межах кожної ознаки. Проте в нормативних документах та працях деяких дослідників переважає думка, що переоцінку статей

фінансової звітності та даних бухгалтерського обліку необхідно проводити за умов гіперінфляції. Однак такий підхід далекий від об'єктивності. Нині відсутні чіткі відсоткові межі інфляції відповідно до темпів її зростання. Одні стверджують, що гіперінфляція якщо межа вище 500% в рік, інші – більше 100%. Тому серед множини видів інфляції слід виділити виключно ті, що призводять до змін системи бухгалтерського обліку та потребують особливого підходу щодо облікового відображення.

Аналіз існуючих видів інфляції на предмет їх впливу на систему бухгалтерського обліку показав, що найбільш значний вплив і суттєві зміни здійснює інфляція за рівнем зростання цін: помірною, галопуючою та гіперінфляцією. Здійснення коригувань даних бухгалтерського обліку залежить від величини відхилень оцінки активів і джерел їх утворення у різних періодах. Нормативними документами не передбачено диференційованого підходу, у зв'язку з чим доцільно розробляти на підприємстві внутрішні положення щодо порядку перерахунку показників бухгалтерського обліку та звітності відповідно до рівня зміни вартостей (рис. 2).

Рис. 2. Процедури коригування облікових даних на вплив інфляції

Отже, вплив інфляційних процесів підлягає відображенню для отримання об'єктивної інформації про стан і результати господарської діяльності. Представлена сукупність процедур забезпечує врахування наслідків інфляції в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. Однак ступінь і періодичність коригування визначаються рівнем динаміки інфляції. У межах помірної, галопуючої та гіперінфляції можуть бути розроблені індивідуальні індекси, інтервали коливання індексів інфляції та відповідні коригування показників облікових регістрів або бухгалтерської звітності.

Ловінська Л.Г., Р.Г. Каспіна і А.С. Логінов звертають увагу на значні диспропорції, що виникають внаслідок інфляції: «У разі зростання темпів інфляції використання даних бухгалтерського обліку має такі проблеми: вартість активів суттєво занижується, що впливає на структуру балансу та обумовлює зниження його валюти, змінює рівень витрат діяльності, зокрема амортизації, спотворює фінансовий результат; купівельна спроможність грошових коштів, що належать підприємству, суттєво скорочується, що впливає на потенційну корисність грошей, однак, цей чинник не знаходить відображення в бухгалтерському обліку, оскільки

грошова маса не змінюється; порівнянність показників фінансової звітності і поточного бухгалтерського обліку за різні звітні періоди стає неможливою».

Польський дослідник Е. Новак зазначає, що в умовах інфляції активи і пасиви, а також витрати, доходи і фінансові результати, які належать до різних періодів, не є порівняними між собою, якщо мова йде про їх реальну вартість. Інформація про вартість цих категорій за умов інфляції є малоприматною для проведення оцінки фінансового стану підприємства, а також прийняття економічних рішень, тому що вони не відображають їх реального стану. В умовах інфляції зростання реальної вартості капіталу є більш вільним від зростання обороту, який виникає з номінального рівня. Крім того, якщо інфляція є високою і її рівень перевищує номінальний рівень обороту, може бути знижена реальна вартість капіталу [4]. Польський вчений називає збільшення капіталу в умовах інфляції «інфляційним зростанням», тобто таке зростання вартості активів і доходу, яке виникає зі зростання цін, а не ефективності господарювання.

Таким чином, інфляція спричинює коливання купівельної спроможності грошової одиниці й оцінки вартості різних об'єктів бухгалтерського спостереження, відповідно, у зв'язку з цим виникають проблеми з порівнянням інформації у часі. У результаті таких процесів інфляція змінює процедуру бухгалтерського обліку, що є питанням методології бухгалтерського обліку.

В основі методології бухгалтерського обліку – набір елементів його методу, які застосовуються в процесі існуючої бухгалтерської процедури. Наявність процесів зміни вартості в економіці впливає на процес бухгалтерського обліку. При цьому сам механізм жодного елементу залишається незмінним, модифікується його сутність. Дослідження показали, що для відображення впливу інфляційних процесів кожен з існуючих елементів методу бухгалтерського обліку потребує розширення та доповнення додатковими інструментами. Останні забезпечать отримання необхідної аналітичної інформації про рівень зміни вартостей, а також є основою забезпечення достовірності облікових показників.

Трансформації у результаті інфляції підлягають базові елементи методу бухгалтерського обліку: оцінка та калькулювання. Інші елементи є інструментами забезпечення достовірності, об'єктивності, повноти та своєчасності підготовки інформації в умовах інфляційних процесів (рис. 3). Якість елементів методу бухгалтерського обліку, які втілюють цю процедуру, не змінюється – розширюються їх межі. На рис. 3 розкрито характер модифікації елементів методу бухгалтерського обліку в результаті дії інфляційних процесів.

Детальніше проаналізуємо вплив інфляції на кожен елемент методу бухгалтерського обліку.

Оцінка. Придбані виробничі запаси та інші оборотні матеріальні активи зараховуються на баланс за вартістю їх придбання. Проте на підприємстві виробничий цикл може тривати, наприклад, до 1 року, в якому відбувалися значні інфляційні коливання. У результаті, вартість придбаних на початку виробничого циклу запасів на кінець виробничого циклу буде суттєво відрізняться від їх ринкових цін, в результаті чого будуть занижені витрати виробництва (собівартість готової продукції).

Щодо впливу інфляції на оцінку в бухгалтерському обліку, то Є.В. Калюга зазначає, що знецінення грошових коштів призводить до знецінення інформації, що формується у фінансовій звітності. Вона не дає користувачам змоги приймати рішення, адекватні ситуації, що виникла [1].

Питання оцінки в бухгалтерському обліку пов'язане з вибором балансової теорії, принципів якої слід дотримуватися. Підходи до оцінки в кожній з існуючих теорій певним чином відображають проблему врахування впливу інфляції в бухгалтерському обліку. Поєднання статичної та динамічної облікової теорії в сучасній практиці формування звітності знайшло відображення в множині оцінок, що пропонуються стандартами з регулювання бухгалтерського обліку. Така змішана модель розглядається як серйозне проблемне питання дослідниками бухгалтерського обліку. Разом з тим, вирішення донині відсутнє.

Для зменшення впливу інфляції на оцінку активів підприємства пропонується визначати дії бухгалтера відповідно до рівня індексу інфляції (рис. 2). Облікова оцінка активів і джерел їх утворення не змінюється при помірній інфляції. Відбувається лише довідкове відображення зміни оцінки активів і джерел їх утворення у Примітках до річної фінансової звітності. Галопуюча інфляція тягне за собою перерахунок показників річної фінансової звітності (при інтенсивному зниженні купівельної спроможності грошової одиниці це може бути перерахунок проміжної звітності). Оцінка об'єктів бухгалтерського обліку – що наводиться в облікових регістрах – не змінюється. Щодо оцінки в умовах гіперінфляції, то її пропонується актуалізувати на постійній основі з відповідними змінами оцінок, які відображаються на основі первинних документів. Відповідно, звітність формується на основі скоригованої вартості, що наводиться в облікових регістрах шляхом відображення кореспонденції рахунків обліку.

Калькулювання. При формуванні вартості об'єктів бухгалтерського обліку та їх відображенні в облікових регістрах враховуються усі витрати, необхідні для виготовлення певного виду продукції. В умовах інфляції відбувається зміна статей калькуляції за рахунок оптимізації витрат для збереження досягнутого рівня рентабельності.

Запаси та інші оборотні активи, які використовуються в процесі виробництва, зараховуються на баланс за первісною вартістю. В процесі виробництва частина запасів використовується на виго-

товлення продукції, але залежно від тривалості оборотного циклу та рівня інфляції в країні справедлива вартість запасів змінюється. Зокрема, збільшуються витрати на виробництво порівняно з вартістю, за якою списуються запаси. В результаті, собівартість продукції в певній мірі знижується порівняно із загальним рівнем цін, який встановлено в країні.

Інвентаризація. В умовах існування значних інфляційних процесів даний елемент методу бух-

галтерського обліку набуває єдиного засобу збереження майна підприємства, оскільки вартісний вимірник не забезпечує об'єктивності, перерахунок у натуральному вираженні дозволяє контролювати наявність майна. Крім того, дані інвентаризації з необхідними якісними характеристиками контрольованих облікових об'єктів є базою визначення справедливої вартості майна підприємства у конкретному звітному періоді.

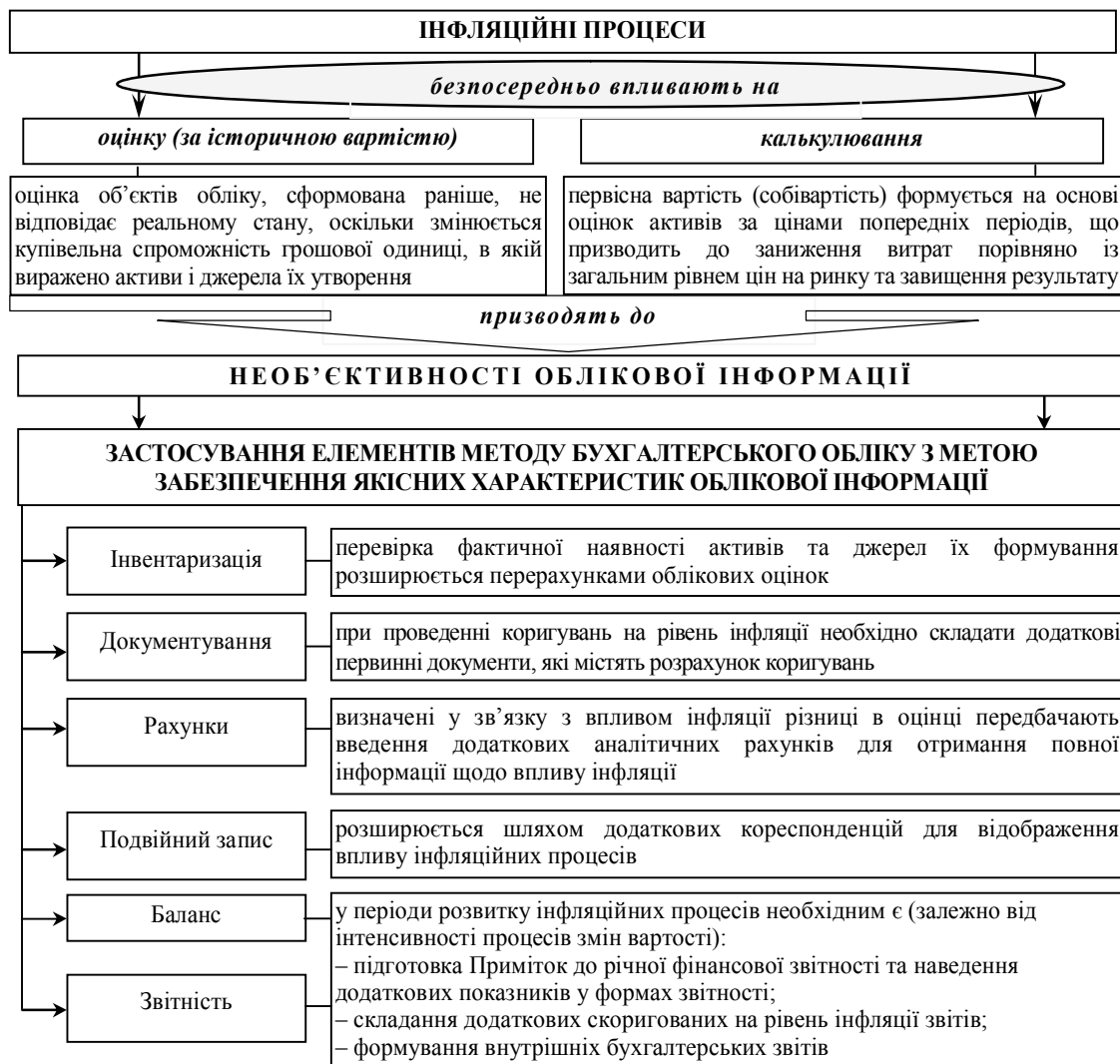

Рис. 3. Трансформація форми реалізації елементів методу бухгалтерського обліку під впливом та з метою врахування наслідків інфляційних процесів

Припустимо, що на початку року на підприємстві викрадено верстат, первісна вартість якого складала 10 тис. грн., а знос – 2 тис. грн. Інвентаризація проводилася в кінці звітного року, в результаті чого виявлено крадіжку та встановлено винну особу, яка повинна відшкодувати вартість даного об'єкта. За первинними документами вина особа повинна відшкодувати залишкову вартість основного засобу у сумі 8 тис. грн. В даному році інфляція складала 20%. Відповідно, вина осо-

ба могла продати верстат за ринковою вартістю, набагато вищою навіть за первісну вартість даного об'єкта, а підприємству відшкодувати лише 8 тис. грн. Отже, під час інфляції унеможливується виконання такого завдання бухгалтерського обліку як збереження майна підприємства.

Документування. При здійсненні операцій з коригування вартості об'єктів бухгалтерського обліку необхідно розробити документи, які б зас-

відчували дійсність проведення таких коригувань. Такими документами пропонуються:

- первинні документи у вигляді довідок або розрахунків бухгалтерії. Вони повинні висвітлювати обчислення сум коригувань, містити інформацію про періоди, за які проводяться розрахунки, а також кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку для відображення зміни облікових оцінок;
- облікові реєстри, які призначені систематизувати та узагальнити всі можливі коригування облікових об'єктів.

Рахунки. При відображенні впливу інфляції виникає питання, на яких рахунках бухгалтерського обліку необхідно відобразити вплив інфляції, щоб у подальшому даний вплив відображався у фінансовій звітності. При цьому доцільним є виділення окремих аналітичних рахунків для відображення різниці в оцінках активів, величині зобов'язань, що утворюється в результаті перерахунку на рівень інфляції. Вплив інфляції необхідно відображати на окремих рахунках бухгалтерського обліку. Так, наприклад, при індексації доходів, переоцінці оборотних і необоротних активів необхідно відображати саме інфляційний відсоток.

Урівноваження підвищення оцінки активів та зростання величини зобов'язань для дотримання балансового рівняння пропонується здійснювати з використанням рахунку 427 «Резерв вартісних змін». Вказаний рахунок є пасивним, балансовим. Здійснення записів на рахунку резерву вартісних змін передбачає відокремлене представлення джерел формування резерву у розрізі аналітичних рахунків для обліку вартісних різниць складових активів і зовнішніх джерел їх утворення. Структура рахунку і методика здійснення облікових записів на 427 «Резерв вартісних змін» наведена в розділі 4 даної роботи. Рахунки доходів і витрат для відображення впливу інфляції не варто використовувати з метою уникнення впливу на фінансовий результат таких змінних, за позицією окремих вчених, спекулятивних умов.

Підтвердженням необхідності виділення інфляційної складової знаходимо у проф. М. Добії [5]. Він виділяє два фактори впливу на зміну вартості активів: ринкові сили та висока інфляція. Одночасно виникає проблема застосування індексів загального рівня цін, адже вони можуть містити як інфляційне зростання цін, так і макроекономічне (дія попиту та пропозиції на ринку). Тому вибір методу коригування даних є складним завданням. Відомий теоретик бухгалтерського обліку Й. Ідзірі, який одночасно є основоположником оцінки на основі історичної вартості обміну, підтверджує, що в період інфляції зв'язок між теперішньою ринковою ціною даних активів та їх історичною вартістю обміну може бути різним (вільним, ва-

ріативним). Приведення історичної вартості до умов інфляції може забезпечити метод фільтрації даних з метою усунення відхилень, зумовлених ринковими силами. Даний метод міг би застосуватися як при оцінці матеріалів, так і обліку готової продукції, а також матеріальних активів. Тобто, професор М. Добія пропонує методику виокремлення інфляційної та реальної складової вартості майна підприємства.

Подвійний запис. Даний елемент методу бухгалтерського обліку є не менш важливим, ніж інші, і також передбачає певні розробки щодо впливу інфляції. Так, для відображення інфляційного впливу дебетом чи за кредитом спеціального рахунку «Резерв вартісних змін» розроблено комплекс кореспонденцій рахунків за видами активів і джерел їх утворення.

Баланс і звітність слід розглядати разом, адже вони є головними джерелами інформації про діяльність підприємства, в яких вже безпосередньо буде відображатися результат зміни вартості у зв'язку з проведенням певних коригувань на інфляцію. Якщо розглядати вплив інфляції на зазначені елементи методу бухгалтерського обліку, то в даних елементах відображається результат зміни вартості. Оборотні активи зараховуються на баланс за первісною вартістю, при списанні – за історичною вартістю. Інфляція призводить до того, що справедлива ринкова вартість цих активів є значно вищою за первісну, у результаті чого відбувається заниження собівартості готової продукції або ж у більшості випадків завищений фінансовий результат підприємства. Відповідно до запропонованого багаторівневого підходу, при помірному зростанні цін звітність уточнюється на рівні роз'яснювального розділу до Приміток до фінансової звітності. Складання додаткової форми звітності з перерахованими на рівень інфляції показниками здійснюється при галопуючій інфляції.

Таким чином, зміни цін в економіці впливають на складові процесу ведення бухгалтерського обліку. Розкриття впливу інфляції на методологію бухгалтерського обліку в розрізі елементів його методу показали, що механізм реалізації усіх восьми елементів залишається в практиці ведення бухгалтерського обліку за принципами П(С)БО, незмінним. Разом з тим, кожен елемент якісно змінюється і передбачає розширення процедур в його межах з метою повного виконання завдань бухгалтерського обліку. Зокрема, вимагають доповнення переліки первинних документів, облікових реєстрів, рахунків бухгалтерського обліку, показники звітності. Відповідні коригування і розширення повинні проводитися послідовно та системно для максимально об'єктивного врахування динаміки цін.

Список літератури:

1. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: [монографія] / Є.В. Калюга. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
2. Каспина Р.Г. Финансовый учет в условиях инфляции: [учеб. пособие] / Р.Г. Каспина, А.С. Логинов. – Москва: «Омега-Л», 2007. – 204 с.
3. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: [монографія] / Л.Г. Ловінська. – К.: КНЕУ, 2006. – 256 с.
4. Nowak E. Zaawansowana rachunkowość zarządcza / E. Nowak. – Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 311 s.
5. Teoria rachunkowości w zarysie / Pod redakcją M. Dobbii. – Wydawnictwo Akademii ekonomicznej w Krakowie. – Kraków, 2005. – 319 s.

Надано до редакційної колегії 03.01.2014 р.

Остап'юк Наталія Анатоліївна/ *Nataliya A. Ostapyuk*
alena_lysuk@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Актуальні проблеми облікового відображення впливу інфляції [Електронний ресурс] / Н.А. Остап'юк // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2014. – № 1 (11). – С. 76-82. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n1.html>